

mondja ki, hogy úgy *helyes*, ha a demokratikus politika szereplőin csak olyan erkölcsi követelményeket kérnek számon, melyek törvényben vannak rögzítve.”

Kis a politikafilozófiai hagyományban két irányból látja táplálkozni ezt a vitatott koncepciót, nevezetesen a „politikai realizmus” és a „közvetett motiváció” logikája felől. Az első szerint a hatalomért folytatott küzdelemben, a „derék politikus” „jó céljainak” sikere érdekében sok minden megengedhetővé, sőt szükségesé válhat, ami egyébként nem az. A „piszkos kezek” dilemmáinak leírt esetei gyakran egyenesen megkövetelnek egyfajta erkölcsi „nagyvonalúságot”. A politikai verseny viszonyai között, megfelelő feltételek fennállása esetén bizonyos morális fenntartásaink érvénytelenné válhatnak.

A közvetett motiváció gondolata arra épül: erkölcsi lények vagyunk ugyan, s mint ilyenek, képesek a felismert „jó” és „helyes” alapján cselekedni, de nem várható el, hogy egy társadalomban mindenki minden esetben a belső kategorikus imperatívusz szerint cselekedjék. Ezért a (politikai) cselekvéseket olyan szabályok közé kell szorítani, melyek megfelelnek ugyan mögöttes erkölcsi elveknek, de a cselekvőket nem (feltétlenül) erkölcsi elveiknél, hanem önértéküknél fogva szólítják meg, vagyis a törvények betartására ösztönöznek, és szankcionálják a törvényteleniséget.

A fentiek szerint tehát jó okunk és megfelelő eszközünk van arra, hogy a politikát a morál bizonytalan és a mindennapos működtetés szempontjából sokszor nem a legalkalmasabb területéről leválasszuk. Ez a szabályozó eszköz pedig: a jog és a törvény.

De... És itt kezdődik Kis János türelmes vitája az elválasztás tézisével. Működtethető-e hosszú távon politikai intézményrendszerünk a morális megfontolások közvetlensége nélkül? Nem vét-e el valami lényegit az elválasztás tézise a demokrácia folyamatos fenntarthatóságát illetően? Miért fenyegeti a tömegdemokráciákat a populizmus veszélye? És nem éppen egy *erkölcsi* deficittel küszködik-e manapság a harmadik Magyar Köztársaság is? Nos, *A politika mint erkölcsi probléma* ezekre a kérdésre keres alapos megfontolás után választ...

VISONTAI-KOVÁCH LÁSZLÓ

(Irodalom Kft., Budapest, 2004,
365 oldal, 2500 Ft)

FARKAS ZSOLT:

ÉR

Bár a szerző eddig megjelent munkái közül három kötet ismert csak számomra, mégis kimondható, hogy legújabb könyve, az *ÉR* sem okoz csalódást: továbbra is a *szubverzión*t talál-

juk mint paradox szervező elvet, amely Farkas Zsolt más írásaiban is meghatározza a tárgyalt témákat. *Eddig semmi extra*, mondhatnánk a szerző lakonikus, könnyed, argóban szótt gondolatmenetéhez igazítva a szavakat, a felforgató hozzáálláson túllépve azonban felmerülnek olyan, eddig kevésbé érintett problémák – méghozzá újnak tekinthető perspektívából –, melyek mindeddig szokatlan irányú motiváltságról tanúskodhatnak: olyanról, amit még (nekem legalábbis) nemigen sikerült kiolvasni szerzőnk soraiból, esetleg csak a sorok közül. Jelen ajánlásfélében ezekre a tartalmi csomópontokra is kitérek, nem mellőzve azokat a szempontokat, melyek mentén a szöveg néhány általam érdekesnek vélt görbülete-elhajlása is vázolható.

Az alaphangot a *határozatlansági elvet* parafrázálva üti meg Farkas Zsolt, csak hogy (ne) tudjuk, „hány a kettő”, majd a *relativizmus* fogalmának tisztázását találjuk. „Enciklopédikus jelleg, metsző tudományosság” – mondhatnánk, de természetesen (1) a könyv első lapjai után még ne tegyünk ilyen sommás megállapításokat; (2) az enciklopédia mint olyan csak *első körben* kínál megbízható, használható ismeretet. Ennek részleteit inkább hagyjuk (ne hagyjuk: *differance* és társai, például), de az talán elmondható, hogy az ily módon transzparenssé vált fogal-

mak áttűnési pontokká lesznek, s ez lehetőséget teremt arra, hogy „saját útjainkat járjuk a szövegben” (Theodor Nelson). Ez fel is tűnik, már-már tolkodik: FZS lábjegyzetei annyira vezetnek vagy inkább *megvezetik* a figyelmet, hogy gyakran azon kapja magát az ember, hogy oldalakon keresztül a záróvonal alatt olvas, míg aztán a sokadik indexszámánál lapoz vissza, hogy megtudja, minek is ment annyira elébe.

De talán *ettől is jó ez a könyv*. Mert ha a – helyenként már rázóssá váló – stílus- és *intertobzódástól* megfáradt olvasó vágyai, nem pedig tudatossága szerint halad, és a vonzóbb perifériák mentén kapcsolódik vissza a főszövegbe, akkor az még szerencsés alternatíva is lehet; a szerző szíves közreműködésével persze. Ezután találkozunk (ha találkozunk) azzal a szituációval, amelyre fentebb utaltam a szerző újszerűnek tekinthető motiváltságát tételezve. A könyv második felétől szinte kizárólag olyan problémák idéződnek meg (a kontinentális pszichoanalízis fogalmai által), melyek egyfelől közreműködnek abban, hogy akár tudatosként is láthassuk a szövegformálás azon mozzanatát, amely a könyv első harmadában tapasztalható leginkább, s amellyel az olvasónak lehetősége nyílik az individuális tájékozódásra a „korpuzson” belül, mégpedig vágyai szerint (azaz a gesztussá tett nem-lineáris ol-

vasat révén), másfelől pedig éppen a vágyak szerkezetének igencsak frivol bemutatása által *közelíti meg* avagy *édesgeti magához* az olvasót, aki például a „síksneuró”, „síkspara” vagy „síkskizó” játékos elemzése folytán sajnos mindenképp magára ismer a tünetegyüttesek valamelyikében.

Nincs pardon, ami nem szép Farkas Zsolttól, de mindez csak első közelítésre tűnik kegyetlenségnek, mivel adható ennek egy derűsebb olvasata is, melyen keresztül az általam sokat ígérgetett „motiváltság” megpillantható, s így kiderül, hogy a szerző végül is jót akar: az érzelmek, a szeretet/-lem, a gondoskodás és az adományozás kaotikus világának könnyed hangvétellű, aránylag barátságos bemutatását a mondandó túlajtott, szanaszét reflektált lenullázásával, körülbelül így: „Hiteles. Akinek azért (nem) adhatsz hitelt, mert (ahhoz [f]el kellene ismerni, hogy) tartozol neki. Nem követel: (nem) tartozol.” Az ily módon tudtunkra hozott „nincs igazság” megoldás ezúttal kimondottan felszabadító, és nem ráébresztő drámaisággal terhelt. Így nem rohanunk a könyv letétele után szakemberhez, hanem a helyzetet kívülről tekintve, Farkas Zsoltéhoz *fogható* (ön)ironikus viszony kialakításához *foghatunk hozzá*. Jó munkát mindenkinek!

BORÓK SZABOLCS

(Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004,
100 oldal, 999 Ft)

Andy Warhol filozófiája A-tól B-ig és vissza

Andy Warhol krónikás, muzeológus, antropológus, gyűjtő, zenei impresszárió, magazinkiadó, alkalmazott grafikus, a korszak legélesebb szemű dokumentátora, művészetgyár-tulajdonos, filmrendező, multimédia-zseni, aki melleleg médiasztár és a New York-i underground kultikus figurája is egy személyben. Ráadásul – mint azt az *Andy Warhol filozófiája* című műből megtudhatjuk – „filozófus”.

Warhol az információtechnológia eszköztárának személyessé tétele révén megváltoztatja a művészről és a művészetéről alkotott korábbi képünket. Könyvében a személyiség- és művészettermelés kérdéskörét járja körül, miközben önmagát és olvasóját „röpteti és kikacagja”. Saját elmondása szerint az úgynevezett álságos művészet-művészet helyett a pénz iránt őszinte érdeklődést tanúsító biznisz-művészetet művel, filozófiája pedig biznisz-filozófia. A bölcselkedő Warhol a szofisták kései utóda, aki a tömegmédiá terméként a tömegmédiát úgy dicseri, hogy közben vérig alázza. Egyszerre használja, tekinti fontosnak, ugyanakkor mélységesen lenézi és semmibe veszi: „Azt mondják, hogy én rá akartam szedni a médiát, amikor az egyik újságnak adtam egy életrajzot, és egy másik újságnak egy